

ANTON PAVLOVICH CHEXOVNING BARQAROR BIRIKMALARNI YARATISHDAGI BADIY MAHORATI

Xasanova Shaxnoza Baxodirovna¹

¹ Rus tili va adabiyoti o'qituvchisi Osiyo Xalqaro Universiteti,

“Tarix-filologiya” kafedrası, Buxoro, O'zbekiston

Email: shahnozaxasanova1994@mail.ru

MAQOLA MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received:11.06.2025

Revised: 12.06.2025

Accepted:13.06.2025

KALIT SO'ZLAR:

barqaror birikma,
Chexov, frazeologizm,
badiiy til, stilistik funksiya

Ushbu maqolada Anton Pavlovich Chexov asarlarida uchraydigan barqaror birikmalarning badiiy va stilistik funksiyasi tahlil qilinadi. Chexov tilining obrazlilik, frazeologik boyligi, xarakterlar va ijtimoiy munosabatlarni ifodalashdagi vosita sifatida o'rganiladi. Shuningdek, barqaror birikmalarning yangi kontekstdagi ma'no yuki, ironik va kinoyaviy ma'noda qo'llanishi tahlil qilinadi.

KIRISH. Anton Pavlovich Chexov — rus realizm adabiyotining yorqin namoyandasi, qisqa hikoya va dramaturgiya janrini yangi bosqichga olib chiqqan yozuvchidir. XIX asr oxiri va XX asr boshlaridagi rus adabiyotining yetuk vakillaridan biri sifatida Chexov o'zining chuqur psixologik tahlillari, hayotiylikka yaqin siymolari va ixcham kompozitsiyali asarlari bilan alohida o'rin egallaydi. Uning asarlarida realistik voqelik tasviri bilan birga, inson ichki dunyosining murakkab jihatlarini ochib berishga intilish kuzatiladi. Ayniqsa, Chexov hikoya va pyesalarida muallif tilining sodda, ammo ma'no jihatidan chuqur bo'lishi, har bir so'z va iboraning teran mazmun yuklashiga katta e'tibor bergani diqqatga sazovor.

Yozuvchi asarlarida til vositalarining nozik tanlovi, xususan barqaror birikmalarning samarali qo'llanilishi uning uslubini shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qilgan. Chexov matnlarida barqaror birikmalar (frazeologizmlar, iboraviy tuzilmalar, maqollar, xalq og'zaki ijodiga xos vositalar) nafaqat obrazlarni boyitish, balki voqealarni yanada ishonarli, jonli va ta'sirchan qilish uchun qo'llaniladi. U yozma nutqqa xos bo'lmagan og'zaki elementlarni personajlar nutqiga singdirgan holda ularni yanada

tabiiyroq ko'rsatadi. Bunday birikmalar yordamida qahramonlarning ijtimoiy kelib chiqishi, saviyasi, kayfiyati, psixologik holati va hatto yashash muhitini anglash mumkin.

Ushbu maqolada Chexov asarlarida uchraydigan barqaror birikmalarning badiiy va stilistik ahamiyati, ularning kontekstda o'zgaruvchanligi hamda personajlar nutqidagi roli yoritiladi. Tadqiqot davomida barqaror birikmalarning har doim ham o'zining lug'aviy shaklida qo'llanilmasligi, ba'zida muallif tomonidan kontekstga moslab o'zgartirilishi yoki ironik ma'noda ishlatilishi aniqlanadi. Bu esa Chexovning stilistik mahoratini, uning har bir til birligidan badiiy maqsadlarda mohirona foydalanish qobiliyatini ko'rsatadi. Ayniqsa, qisqa hajmli hikoyalarda bu birikmalar voqea rivojiga bevosita xizmat qilgan holda, muhim semantik yukni o'z zimmasiga oladi. Shu tariqa, barqaror birikmalar Chexov ijodida faqatgina til bezagi sifatida emas, balki muayyan badiiy vazifalarni bajarayotgan vosita sifatida ham tahlil etiladi. Mazkur maqolada aynan shu nuqtai nazardan yondashilib, Chexovning til uslubidagi frazeologik birliklarning o'rni va funksional yuki xolis ilmiy asosda ko'rib chiqiladi.

ASOSIY QISM

Barqaror birikmalar (frazeologizmlar) — bu til birliklari bo'lib, ular kontekstdan qat'i nazar, tayyor shaklda qo'llanadi va odatda ko'chma, obrazli ma'no anglatadi. Frazeologik birliklar xalq tilining bebaho boyligi hisoblanadi, ular asrlar davomida xalq og'zaki ijodi va kundalik hayotda shakllanib, adabiy tilga ko'chgan. Frazeologizmlar har bir adibning badiiy uslubini boyituvchi kuchli vositalardan biri bo'lib xizmat qiladi. Anton Pavlovich Chexov asarlarida bunday birikmalar keng va mohirona qo'llaniladi. Ular orqali muallif personajlar xarakterini ochadi, ijtimoiy muhitni realistik tarzda tasvirlaydi, shuningdek, o'zining kinoyaviy yoki tanqidiy munosabatini ifodalaydi.

Chexov ijodida frazeologizmlarning qo'llanilishi faqatgina estetik vosita sifatida emas, balki chuqur ma'naviy va ijtimoiy mazmun yuklovchi element sifatida ham namoyon bo'ladi. Ularning konnotatsion yuki ko'pincha kontekstga qarab turli ma'nolar kasb etadi, bu esa muallif uslubining elastikligi va frazeologik boyliklardan foydalanishdagi uslubiy yondashuvini ko'rsatadi.

Quyida Chexov asarlaridan olingan ayrim misollar asosida frazeologik birliklarning badiiy va stilistik ahamiyati yoritiladi:

Asar nomi	Barqaror birikma	Kontekstda qo'llanishi	Badiiy va stilistik funksiyasi
<i>Yumshoq xarakter</i>	"Oyoq osti bo'lib yashamoq"	Qahramonning zaif xarakteri, boshqalarga bo'ysunishi	Passivlik, hayotga bo'ysunish holati
<i>Qarg'a</i>	"Boshiga tushgan musibatlar"	Qahramonning og'ir taqdiri, ijtimoiy adolatsizlik	Achinish uyg'otadi, ijtimoiy tanqid

Asar nomi	Barqaror birikma	Kontekstda qo‘llanishi	Badiiy va stilistik funktsiyasi
<i>To‘y</i> (drama)	"Suvdan quruq chiqmoq"	Aldamchi personaj haqida	Hiylakorlik, jamiyatdagi ikkiyuzlamachilik
<i>Ayvonli uydagi odam</i>	"Bo‘yni egilgan"	Jamiyat bosimida ezilgan inson holati	Jamiyatdagi zaif qatlamga e‘tibor
<i>Xameleon</i>	"Sariq chaqaga arzimaydi"	Inson qadrsizlanishi, utilitar munosabat	Tanqidiy pozitsiya, kinoya va ironik ohang

Ko‘rib turganimizdek, Chexov har bir frazeologik birikmani shunchaki til bezagi sifatida emas, balki ma‘naviy-estetik yuklovchi vosita sifatida ishlatadi. Masalan, "*To‘y*" dramasi voqealari fonida "suvdan quruq chiqmoq" iborasi jamiyatdagi hiyla-nayrang, yolg‘onchilik, ikkiyuzlamachilikni tanqid qilishga xizmat qiladi. Bu ibora orqali muallif nafaqat personajning xatti-harakatini ochadi, balki o‘sha davr ijtimoiy muhitining real ko‘zgusini ham taqdim etadi.

Chexov asarlaridagi frazeologik birliklar:

misollar va ularning ma‘no turlari

Asar: "*Qarg‘a*"

Frazeologik birikma: "*Ko‘z ochib yumguncha*"

Ilmiy tahlil:

Mazkur frazeologik birlik vaqtning o‘ta qisqa muddatda o‘tishini, kutilmagan va to‘satdan yuz beradigan voqealarni tasvirlash uchun xizmat qiladi. Chexov bu birikmani personaj hayotidagi o‘zgarishlarni tasvirlashda ishlatadi. "*Ko‘z ochib yumguncha*" iborasi hayotning o‘tkinchiligi, inson hayotidagi beqarorlikni ifodalovchi ekspressiv vosita bo‘lib, dramatik effektini kuchaytiradi.

Ma‘no turi: Ekspressiv, emotsional

Stilistik funksiyasi: Dinamizm, hayot tezligi, kutilmaganlikni ifodalash orqali o‘quvchining diqqatini jamlash va syujetga emotsional sarmoya kiritish.

Asar: "*Palata №6*"

Frazeologik birikma: "*Aqlidan ozgan*"

Ilmiy tahlil:

Ushbu frazeologizm jamiyatda ruhiy tushkunlik, ijtimoiy bosim yoki adolatsizlik natijasida yuzaga keladigan ruhiy buzilishlarni ifodalash uchun ishlatiladi. Doktor Ragin misolida Chexov ruhiy bosim va axloqiy izolyatsiya sharoitida aqlni yo‘qotish holatini ko‘rsatadi. Iboraning metaforik va baholovchi yuklamasi orqali muallif jamiyatdagi befarqlikni fosh etadi.

Ma‘no turi: Baholovchi, emotsional

Stilistik funksiyasi: Tanqidiy pozitsiyani ifodalash, personajga nisbatan achinish hissini uygʻotish, ijtimoiy muammoga urgʻu berish.

Asar: *“Qishloqdamiz”*

Frazeologik birikma: *“Yuragi siqilmoq”*

Ilmiy tahlil:

Bu frazeologizm insonning ruhiy holatini — ichki iztirob, ezginlik va tushkunlik holatini obrazli ravishda ifodalaydi. Qahramonning hayotdan qoniqmasligi, maʼnaviy qoniqarsizlik holati orqali Chexov insoniy yolgʻizlik, tushkunlik muammolarini yoritadi. Ushbu ibora orqali ijtimoiy muhit va shaxsiy dunyo oʻrtasidagi ziddiyatlar ochib beriladi.

Maʼno turi: Emotsional

Stilistik funksiyasi: Personaj psixologiyasini ochib berish, ruhiy iztirobni tabiiy tasvirlash, oʻquvchining empatiyasini uygʻotish.

Asar: *“Olchazor” (drama)*

Frazeologik birikma: *“Koʻngliga kelmoq”*

Ilmiy tahlil:

Frazeologizm shaxsning ichki dunyosida paydo boʻlgan gʻam, iztirob yoki xotiralarning birdan yuzaga chiqishini ifodalaydi. Lyubov Andreyevnaning oʻtgan hayotga boʻlgan iztiroblari va nostalgik kechinmalari ushbu birikma orqali tasvirlanadi. Bu nafaqat emotsional holatni, balki muallifning jamiyatdagi qadriyatlar oʻzgarishiga boʻlgan achinishini ham ifodalaydi.

Maʼno turi: Emotsional, konnotativ

Stilistik funksiyasi: Ichki monolog, nostalgiya, tarixiy-kultural qiymatlarni aks ettirish.

Asar: *“Kamxarj odam”*

Frazeologik birikma: *“Qoʻl ochib soʻramoq”*

Ilmiy tahlil: Mazkur frazeologik birlik insonning iqtisodiy tang holatini, ijtimoiy tengsizlikni aks ettiradi. Chexov bu iborani qahramonning moliyaviy ojizligini, yordam soʻrashga majbur boʻlganini koʻrsatish uchun ishlatadi. Shu tarzda u jamiyatda mavjud iqtisodiy tafovut va inson or-nomusining muqaddasligini fosh qiladi.

Maʼno turi: Baholovchi, emotsional

Stilistik funksiyasi: Ijtimoiy tanqid, realistik tasvir, personajga nisbatan achinish uygʻotish.

Asar: *“Qushlar” (novella)*

Frazeologik birikma: *“Koʻngli choʻkmoq”*

Ilmiy tahlil:

Mazkur frazeologizm ruhiy tushkunlik, umidsizlik holatini ifodalaydi. Chexov bu iborani yolgʻizlik va ruhiy izolyatsiyada yashayotgan qahramon holatini yoritishda qoʻllaydi. “Koʻngli choʻkmoq” iborasi yordamida muallif insonning hayotga boʻlgan ishonchini yoʻqotishi, maʼnaviy boʻshashishi jarayonini tasvirlaydi.

Maʼno turi: Emotsional

Stilistik funksiyasi: Ruhiy tushkunlikni obrazli yetkazish, o'quvchiga personaj holatini chuqur his qilishga imkon berish.

Asar: *“Odamlar orasida”*

Frazeologik birikma: *“Ko‘p suvlar oqdi”*

Ilmiy tahlil:

Bu frazeologizm vaqt o'tishi, voqealar rivoji, inson hayotida yuz bergan katta o'zgarishlarni bildiradi. Chexov bu iborani sobiq tanishlar o'rtasida bo'lib o'tgan suhbatda ishlatib, o'zgaruvchanlik va hayotning beqarorligiga e'tibor qaratadi.

Ma'no turi: Neytral, lekin konnotativ

Stilistik funksiyasi: Vaqt o'tishi, inson hayotidagi tarixiy yoki shaxsiy o'zgarishlarni qisqa, lekin mazmunli tarzda ifodalash.

Asar: *“Qo'rqoq”*

Frazeologik birikma: *“Yuragi dov bermadi”*

Ilmiy tahlil:

Iboraning semantik mazmuni — qo'rqish, irodasizlik, qat'iyatsizlik. Chexov bu frazeologizm orqali qahramonning psixologik zaifligini, jasorat yetishmasligini fosh etadi. Shu orqali u jamiyatdagi axloqiy zaifliklarni, ayniqsa, erkak obrazlaridagi irodasizlikni tanqid ostiga oladi.

Ma'no turi: Baholovchi **Stilistik funksiyasi:** Tanqidiy ohangda qo'llanadi, personajning psixologik portretini ochib berish uchun vosita bo'lib xizmat qiladi.

Asar: *“Yumshoq xarakter”*

Frazeologik birikma: *“Tilini tishlamoq”*

Ilmiy tahlil:

Bu ibora shaxsning o'z fikrini bildirishdan tiyilishi, loqaydlik yoki majburlik ostida sukut saqlash holatini ifodalaydi. Chexov bu frazeologik birlik orqali jamiyatdagi senzura, ijtimoiy bosim va odamlarning ichki noroziligini bildirib olmay qolishini ta'kidlaydi.

Ma'no turi: Baholovchi, konnotativ

Stilistik funksiyasi: Jamiyatdagi so'z erkinligi muammosini ifodalash, personajni muhit bilan ziddiyatda ko'rsatish.

Asar: *“Yubiley” (drama)*

Frazeologik birikma: *“To'rt tomoni qop-qorong'i”*

Ilmiy tahlil:

Frazeologizm absolut noaniqlik, umidsizlik va yechim yo'qligini ifodalaydi. “To'rt tomoni qop-qorong'i” iborasi orqali Chexov hayotiy boshi berk ko'chalarni, jamiyatdagi umidsizlik kayfiyatini ko'rsatadi.

Ma'no turi: Emotsional, metaforik

Stilistik funksiyasi: Jamiyatdagi ijtimoiy inqiroz holatini obrazli va kuchli vosita orqali tasvirlash.

Frazeologizmlarning yana bir muhim xususiyati — ular o'quvchi tafakkurini faollashtiradi. Ya'ni, bunday birikmalar bevosita tasvir emas, balki obraz orqali ma'no anglatgani sababli o'quvchi mazmunni idrok etish uchun faol fikrlashga, konnotatsion tahlilga undaladi. Aynan shu jihat Chexov uslubining chuqurligini belgilab beradi. Yozuvchi xalq og'zaki ijodida uchraydigan iboralarni adabiy matnga olib kirarkan, ularni o'zi yashayotgan davr kontekstiga mos ravishda yangicha talqinda berishga erishadi. Bu esa uni faqat kuzatuvchi emas, balki ijtimoiy va estetik tafakkurga ega ijodkor sifatida ko'rsatadi.

Xulosa. Xulosa tarzida aytish mumkinki, Anton Pavlovich Chexovning asarlarida qo'llanilgan frazeologik birliklar adabiy matnning nafaqat stilistik, balki semantik asosini mustahkamlovchi muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. Har bir barqaror birikma badiiy kontekstda muayyan emotsional, baholovchi va ekspressiv yuklamaga ega bo'lib, ularning yordamida muallif g'oyasi yanada teran va ta'sirchan ifodalanadi. Frazeologizmlar personaj nutqining tabiiyligini ta'minlabgina qolmay, ularning xarakterini ochib berishda, ijtimoiy munosabatlar va ziddiyatlarni ifodalashda ham muhim rol o'ynaydi. Chexov barqaror birikmalardan bir yo'la bir nechta darajada – stilistik, semantik va estetik jihatdan foydalangan. Ular orqali yozuvchi asarning umumiy syujetiga dinamizm bag'ishlaydi, personajlar orasidagi munosabatlarni jonlantiradi hamda jamiyatdagi muammolar, ijtimoiy illatlar, insoniy fazilatlar va zaifliklar haqidagi o'z munosabatini o'quvchiga yetkazadi. Shuningdek, Chexov frazeologizmlarni tanlashda o'ziga xos aniqlik va mahoratni namoyon etadi. Bu esa uni nafaqat yirik adib, balki til ustasi sifatida ham namoyon etadi. Frazeologizmlarning bunday serqirra qo'llanilishi Chexov ijodini o'rganishni tilshunoslik, stilistika, psixolingvistika va adabiyotshunoslik sohalarini uchun dolzarb qiladi. Umuman olganda, Chexov asarlarida barqaror birikmalarning o'рни – bu shunchaki til boyligini ifodalovchi vosita emas, balki chuqur g'oyaviy-estetik yuklamaga ega bo'lgan kompozitsion va semantik markazdir. Bu jihatlar uni jahon adabiyoti doirasida betakror va o'rganishga arzigulik adib sifatida e'tirof etilishiga asos bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. — М.: Советская энциклопедия, 1969. — 608 с.
2. Скрипник Я.Н., Смоленская Т.М. Фонетика современного русского языка. — М.: Флинта, 2010.
3. Чекмарев Д.А. Стиль и язык русской литературы. — М.: Просвещение, 1982.
4. Чехов А.П. Полное собрание сочинений и писем: В 30 т. — М.: Наука, 1974–1983.
5. Виноградов В.В. О языке художественной литературы. — М.: Высшая школа, 1971.

6. Абдуллаева М.А. Фразеологизмлар ва уларнинг бадий матнлардаги ўрни. — Т.: Фан, 2018.

7. Мирзаева Ш. Барқарор бирикмаларнинг лингвокультуролик таҳлили. — Самарқанд, 2020.

8. Хасанова Шахноза Баходировна. (2025). ХУДОЖЕСТВЕННОЕ И ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПОСЛОВИЦ В РАССКАЗАХ. MEDICINE, PEDAGOGY AND TECHNOLOGY: THEORY AND PRACTICE, 3(6), 6–12. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15619982>

9. Хасанова Шахноза Баходировна. (2025). ПОНЯТИЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОГО ОБОРОТА. MEDICINE, PEDAGOGY AND TECHNOLOGY: THEORY AND PRACTICE, 3(5), 71–82. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15375653>

10. Хасанова Шахноза Баходировна, . (2025). "ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ И ПОДХОДЫ К БЫСТРОМУ ОСВОЕНИЮ РУССКОГО ЯЗЫКА". Medicine, Pedagogy and Technology: Theory and Practice, 3(4), 133–141. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/mpttp/article/view/84170>

11. Хасанова Шахноза Баходировна, . (2025). BARQAROR BIRIKMALAR: MONIYATI, ADABIYOTDAGI OʻRNI VA TAHLIL. Medicine, Pedagogy and Technology: Theory and Practice, 3(3), 120–132. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/mpttp/article/view/72328>

12. Хасанова Шахноза Баходировна, . (2025). ИНТЕРПРЕТАЦИИ ПРОБЛЕМ В УПОТРЕБЛЕНИИ ФРАЗЕОЛОГИИ И ПРИНЦИПЫ ИХ ИЗУЧЕНИЯ. Medicine, Pedagogy and Technology: Theory and Practice, 3(2), 221–230. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/mpttp/article/view/68949>

13. Хасанова, Ш. (2024). ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ В РАССКАЗАХ АП ЧЕХОВА: ИХ РОЛЬ И ФУНКЦИИ.(2024). MEDICINE, PEDAGOGY AND TECHNOLOGY: THEORY AND PRACTICE, 2 (11), 416-426.

14. Баходировна , Х. Ш. . (2024). Из Истории Изучения Пословиц И Поговорок. Miasto Przyszłości, 46, 513–520. Retrieved from <https://miastoprzyszlosci.com.pl/index.php/mp/article/view/2892>

15. Хасанова , Ш., & Фуркатова , С. (2025). ЖИЗНЬ И НАУЧНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ НАСЛЕДИЕ МИРЗО УЛУГБЕКА. Modern Science and Research, 4(1), 410–415. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/63700>

16. More Citation Formats

17. Хасанова, Ш. Б. (2025). МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ УСТОЙЧИВЫХ ВЫРАЖЕНИЙ: ФРАЗЕОЛОГИЯ, ПОСЛОВИЦЫ И ПОГОВОРКИ В СРАВНИТЕЛЬНОМ АНАЛИЗЕ РУССКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ. MEDICINE, PEDAGOGY AND TECHNOLOGY: THEORY AND PRACTICE, 3 (1), 89–103.

18. Хасанова , Ш. (2024). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ УСТОЙЧИВЫХ СОЧЕТАНИЙ В РАССКАЗЕ ЧЕХОВА “ЧЕЛОВЕК В ФУТЛЯРЕ”. Medicine, Pedagogy and Technology: Theory and Practice, 2(11), 78–87. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/mphttp/article/view/59656>

19. More Citation Formats

20. Хасанова , Ш. (2024). ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ В РАССКАЗАХ А.П. ЧЕХОВА: ИХ РОЛЬ И ФУНКЦИИ. Medicine, Pedagogy and Technology: Theory and Practice, 2(11), 416–426. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/mphttp/article/view/60133>

21. Хасанова , Ш. (2024). УСТОЙЧИВЫЕ СОЧЕТАНИЯ В ПОВЕСТВОВАНИИ: САИД АХМАД И ТВОРЧЕСКИЙ СТИЛЬ ЧЕХОВА. Medicine, Pedagogy and Technology: Theory and Practice, 2(10), 348–353. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/mphttp/article/view/59614>

22. Хасанова , Ш. (2024). ЖЕНСКИЕ ОБРАЗЫ В ТВОРЧЕСТВЕ АНТОНА ЧЕХОВА: ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ГЛУБИНА И СОЦИАЛЬНЫЙ КОНТЕКСТ. Medicine, Pedagogy and Technology: Theory and Practice, 2(9), 81–85. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/mphttp/article/view/59349>

23. Хасанова , Ш. (2024). НАВЫК ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПОСЛОВИЦ И ПОГОВОРК В РУССКОЙ И УЗБЕКСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ (НА ПРИМЕРЕ САИДА АХМАДА И АНТОН ПАВЛОВИЧА ЧЕХОВА). Medicine, Pedagogy and Technology: Theory and Practice, 2(9), 86–94. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/mphttp/article/view/59350>